

מה אירע עד הלום?

סיכום פרויקט 'עד הלום' [=הורים לומדים וילדים מתקדמים] והמלצות¹

מאמר זה כולל את הממצאים העיקריים ואת ההמלצות שעולות ממחקר הערכה שביצעה ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך) בשנים תשע"א-תשע"ד בנוגע לתוכנית 'עד הלום'. ראמ"ה ליוותה את התוכנית מראשית יישומה. מחקר ההערכה כלל שילוב בין כלים כמותיים (שאלונים) וכלים איכותניים (ראיונות עומק וקבוצות מיקוד).

מניעי ההצטרפות לתוכנית

הלומדים שהצטרפו לתוכנית עד הלום עשו זאת משני מניעים עיקריים: המניע המרכזי היה הרצון לקדם את ילדיהם בלימודים ולשמש בעבורם דוגמה (מניע זה בלט במיוחד בדברי הנשים – שהיו הרוב במרכזי ההשכלה, אך לא רק אצלן). נראה כי מניע זה היה זרו לקבלת ההחלטה ללמוד בשלב זה של החיים. מניע משמעותי נוסף היה רצון להתקדם ולהתפתח – להשלים לימודים, ללמוד לימודי המשך, לשפר אפשרויות תעסוקה. יתר על כן, בהיבט הרגשי נתפסו הלימודים בתוכנית עד הלום גם כהזדמנות 'לסגור מעגל' – להוכיח (בראש ובראשונה לעצמם) שהם מסוגלים ללמוד ולשפר את ביטחונם העצמי ואת תפיסת ערכם העצמי.

עמדות כלפי התוכנית במהלך ביצועה

נראה כי עוד במהלך הלימודים הצליחה התוכנית לספק חלק ניכר מהצרכים שהניעו את הלומדים להצטרף לתוכנית, והם הביעו שביעות רצון רבה. רוב המורים בתוכנית זוכים לשבחים רבים, בפרט על יכולתם להתאים את עצמם ללומד המבוגר בכלל וללומד הנושא מטענים רגשיים קשים בקשר ללימודים בפרט; התחושה הכללית היא שצוות התוכנית מיומן בהתמודדות עם בוגרים אשר נושאים מטען רגשי קשה כלפי הלימודים, ויודע לנווט אותם לאט ובבטחה לקראת חוויה של הצלחה בלימודים (לעתים זהו 'תיקון' לחוויות שחוו בצעירותם).

לצד החוויה החיובית של הלימודים בתוכנית עלו נושאים אחדים הטעונים שיפור. הנושא הבולט ביותר עלה בשלבים שונים של ההערכה לתוכנית והוא היעדר מידע מספק ואי-בהירות לגבי היבטים שונים של תוכנית עד הלום: מהו משך התוכנית, אילו תחומי תוכן יילמדו, איזו תעודה

1 זהו סיכום ממצאי ההערכה המלווה של התוכנית בשנים תשע"ב-תשע"ד. מובילי המחקר: ד"ר דוד רטנר, מנהל תחום מחקר יישומי, וד"ר טל רז, מנהלת תחום הערכת פרויקטים בראמ"ה. צוות המחקר: טל כהנא (חוקרת ראשית), נתנאל גולדשמידט, פואד כנפסי ז"ל, עדי רוזן ויולנדה גולן.

תוענק בסיום התוכנית ומה משמעותה של תעודה זו – מה היא מאפשרת ומה אינה מאפשרת. אף בראיונות העומק שנערכו עם סיום התוכנית נתגלה בלבול אצל מרואיינים אחדים לגבי מהות המבחנים שעברו, והם לא ידעו אם היו אלה מבחני בגרות או מבחנים לסיים 12 שנות לימוד. אשר לתחומי התוכן, בכיתות שבהן לא נלמדה השפה האנגלית או נלמדה רק על ידי חלק מהלומדים עלתה בקשה ברורה לכלול מקצוע זה ולתת פתרון טוב יותר למצבים שבהם הפער ברמת האנגלית בין הלומדים בכיתה גדול מאוד, ובשל כך חלקם נפלטים מהקורס. בחלק מהכיתות, בפרט במגזר דוברי הערבית, נערכו הלימודים בתנאים שאינם מתאימים ללמידה: כיתה לא קבועה, היעדר אמצעי חימום וקירור וכיסאות המתאימים לילדים ולא למבוגרים.

שינויים שחלו בלומדים במהלך התוכנית

על פי דיווחי הלומדים, עוד במהלך תקופת הלימודים בתוכנית חלו שינויים ניכרים בהם עצמם ובבתייהם: יכולתם לעזור לילדיהם בלימודים עלתה במידה ניכרת, אווירת האוריינות בבית השתפרה, הלומדים מספקים דוגמה אישית לילדים והשתפרה יכולתם להיות מעורבים בלימודי ילדיהם ולהגביר את המוטיבציה שלהם ללמוד. גם בהתפתחות האישית של הלומדים עצמם חלו שינויים: יכולתם להתבטא בכתב ובעל פה הוטבה (נושא בעל חשיבות הן בחיים הפרטיים והן במקומות העבודה), חל שיפור באוריינות המתקשבת ובפרט גבר השימוש ביישומים המצריכים תקשורת בכתב (דואר אלקטרוני, כתיבת מסמכים, רשתות חברתיות), הידע בנושאים כלליים ובאקטואליה התרחב (בעיקר בזכות לימודי גאוגרפיה, פסיכולוגיה ואזרחות), חל שיפור במעמד החברתי ובדימוי העצמי, וחשוב לא פחות – גברה המוטיבציה להמשיך ללמוד.

התוצאות לאחר סיום התוכנית

גם במבט הבוחן את התוכנית כתשעה חודשים לאחר סיומה נראה כי תוכנית עד הלו"ם הצליחה לתת מענה יפה על המטרות שהניעו את הלומדים להצטרף אליה: רצון לעזור לילדיהם בלימודים ורצון להתקדם ולהתפתח (להשלים לימודים, לשפר אפשרויות תעסוקה). לפיכך ניכרת נכונות גורפת להמליץ על התוכנית.

בוגרי התוכנית מייחסים לה תרומה רבה לחייהם, ושיעור ניכר מהם מדווחים על שינויים שחלו בהם אחרי התוכנית בתחומים אלה:

- מעורבות בלימודי הילדים;
- העשרת הידע, הרחבת האופקים;
- שיפור הביטחון העצמי, תחושת המסוגלות ללמוד והדימוי העצמי;
- שיפור בתחום התעסוקה (בלט בעיקר בקרב דוברי העברית);
- שיפור ביחסה של הסביבה כלפיהם (בלט בעיקר בקרב דוברי העברית);

- באופן כללי – תחושת התקדמות בחיים, השגת הישגים, ובמקרים לא מעטים גם דרבון להמשך הלימודים.
- על פי דיווחי הלומדים, חל שינוי גם במעורבותם כהורים בלימודי ילדיהם. השינוי בא לידי ביטוי בשלושה תחומים:
- תחום הרגש – ההורה הלומד משדר לילדיו מסר שלימודים אינם סבל ואפשר ליהנות מהם. חל שיפור ביכולת של ההורה להתייצב בפני הילד כמנהיג: הוא משמש דוגמה אישית, מעביר מסרים מתוך שכנוע עצמי עמוק, מפגין אמפתיה והבנה כלפי הקשיים. השיפור בתחום זה בולט בשני מגזרי השפה (דוברי עברית ודוברי ערבית).
- תחום התוכן – ההורים מעניקים לילדים עזרה ישירה בשיעורי הבית ומתעניינים בתכנים. גם בתחום זה השיפור בולט בשני מגזרי השפה.
- התקשורת עם בית הספר – שיפור בתחום זה בולט בעיקר במגזר דוברי הערבית.

חלק ממסיימי התוכנית התאכזבו מכך שתעודת הסיום (12 שני"ל) אינה מקדמת אותם בהכרח במישור התעסוקה או הלימודים ובמקרים רבים אינה מאפשרת להם לעמוד בדרישות הסף למקומות עבודה, לקורסים מקצועיים מבוקשים או ללימודים אקדמיים.

מידת העניין בהמשך לימודים

רוב בולט (85%) של המרואיינים במגזר דוברי העברית מעוניין להמשיך ללמוד, לעומת כשליש בלבד מהמרואיינים במגזר דוברי הערבית. בפועל, בקרב דוברי הערבית שיעור הנרשמים ללימודי המשך (20%) כפול משיעורו בקרב דוברי העברית (9%). נראה כי דוברי הערבית המעוניינים להמשיך ללמוד נחושים הרבה יותר מדוברי העברית להוציא לפועל את רצונם. חלק מהמעוניינים בהמשך הלימודים מבטאים תסכול עמוק מכך שהתעודה שבעבורה עמלו כה קשות אינה מספקת, וחלקם מבטאים תחושת בלבול וחוסר אונים ותוהים איך ממשיכים הלאה: איך ניתן להשתמש בתעודה להמשך הלימודים? היכן ניתן להמשיך ללמוד? חשוב לציין גם כי לומדים רבים הביעו הכרת תודה כלפי המדינה שסיפקה להם את ההזדמנות להשלים את לימודיהם ללא תשלום, וחלקם ציינו מפורשות שאילו לא הזדמנות זו הם לא היו מצליחים לחזור ללמוד.

המלצות

לתוכנית עד הלו"ם ערך רב מבחינה חברתית. ערך זה בא לידי ביטוי בהשפעה על תחומים נרחבים בחייהם של בוגריה. בוגרי התוכנית מעריכים את תרומת התוכנית, והיא נשמרת גם לאחר סיומה.

לפיכך, המלצתנו הכללית היא לשקול בחיוב את המשך הפעלת התוכנית ואף להרחיבה.

אם יוחלט להמשיך ולהפעיל את התוכנית, מומלץ לפעול על פי ההמלצות העולות מדוח זה:

1. לאור הביקוש, מומלץ לשקול את הרחבת התוכנית להשלמת תעודת בגרות או להמשיך לימודים במסלולים אחרים.

2. לומדים המעוניינים להמשיך ללמוד במסלולים שונים (בגרות, קורסים מקצועיים, לימודים אקדמיים) זקוקים לעזרה, להכוונה ולייעוץ כיצד לממש את שאיפותיהם. מומלץ לבחון את האפשרות להעניק להם ליווי מובנה לקראת סיום התוכנית, למשל עזרה בהתוויית חזון אישי וניסוח כיווני התפתחות אישיים אפשריים ובחירת מסלולי לימוד שבהם יוכלו להשתלב.

3. חשוב כי עוד בשלב ההרשמה לתוכנית יימסר למתעניינים מידע מסודר ומלא לגבי מבנה התוכנית, תכניה והתעודה המתקבלת בסיומה. חשוב להתמקד במתן הסברים לגבי המשמעות של תעודת הסיום ולגבי האפשרויות שהיא פותחת (או אינה פותחת) להמשיך לימודים בעתיד. נושא זה חיוני כדי למנוע נשירה במהלך הקורס או אכזבה בסיומו.

4. ללומדים תפיסה ברורה בדבר המקצועות החשובים והנחוצים בעבורם: בעיקר אנגלית, מחשבים (ועברית במרכזים של דוברי השפה ערבית). מומלץ לבחון את האפשרות ללמוד מקצועות אלה בכל המרכזים וכן לשפר את הפתרונות הקיימים כיום ללימוד מקצוע האנגלית בכיתות שבהם רמת האנגלית אינה אחידה (ללימוד מקצוע האנגלית נודעת חשיבות רבה גם אם לא כל התלמידים ייגשו לבחינה).

5. יש לוודא כי תנאי לימוד בכיתות יהיו הולמים, בפרט במגזר דוברי הערבית: כיתה קבועה, כיסאות מתאימים למבוגרים, חימום וקירור.

6. שיעור בלתי מבוטל מהלומדים בתוכנית פורש במהלכה. חלקם פורשים לאחר שהושקעו בהם שעות לימוד רבות. בנוסף, לעתים נותרות כיתות ובהן מספר תלמידים קטן שבעבורו אין הצדקה להשאיר כיתה פעילה. אחת מסוגיות המפתח לעניין הפרישה היא הקושי הרב של הלומדים להתמיד ולהישאר במסגרת הלימודים לאורך זמן, בפרט בשל ההתחייבויות למשפחה ולעבודה.

בעניין זה אפשר להציע כמה כיווני פעולה:

- שיחת פתיחה ותיאום ציפיות: חשוב מאוד להבהיר ללומדים כי התהליך שלפניהם איננו פשוט וכי עליהם לגייס את כל העזרה שביכולתם ממשפחתם וממעגלי תמיכה נוספים.

- מערך תמיכה וליווי: המערך עשוי לסייע ללומדים להתמודד עם דילמות ועם קשיים העולים במהלך הלימודים – ורצוי גם לאחר סיומם – באמצעות מתן כלים (למשל, סדנה לניהול זמן) ותמיכה רגשית.

- אפשרות השלמה: יש להציע למי שהחמיץ שיעור כלשהו להשלים את החומר הנלמד, בין השאר באמצעות רשת האינטרנט.
- הקבוצה החברתית הנוצרת במרכזי ההשכלה היא משאב יקר-ערך. לא פעם ציינו הלומדים שהם מצליחים להתמיד רק הודות לחבריהם ללימודים, ולכן כדאי לטפח את הקבוצה ולחזק את מחויבות חבריה אלה לאלה וללימודים.

המחקר השלם שגובש בעקבות ביצוע התוכנית כולל את עיקרי הממצאים מתוך השלבים השונים של המחקר המלווה את תוכנית עד הלוי"ם בין השנים תשע"א-תשע"ד. להלן סדר הפרקים במחקר:

- **גורמי משיכה וגורמים מעכבים בהרשמה לתוכנית עד הלוי"ם:** ממצאים מתוך סקר בקרב מועמדים לתוכנית;
- **תוכנית עד הלוי"ם בעיני הלומדים:** ממצאים מתוך איסוף מידע איכותני בקרב לומדים בתוכנית;
- **גורמים לפרישה במהלך התוכנית:** ממצאים מתוך סקר בקרב פורשים מהתוכנית במהלך הלימודים;
- **שביעות רצון מהתוכנית ותוצאות ראשונות:** ממצאים מתוך סקר בקרב הלומדים לקראת סיום התוכנית;
- **השלכות התוכנית על הלומדים לאחר סיום הלימודים:** מתוך סקר בקרב מסיימי התוכנית כחצי שנה עד שנה לאחר סיומה.